

BAŞLANGICINDAN 19. YÜZYILA TIP KÜTÜPHANELERİ

Mehmet ATILGAN*

Giriş

İnsanlar yaratıldıklarından bu yana devamlı olarak sağlıkla ilgili sorunlarla karşılaşmış ve çözüm yolları aramıştır. Karşılaştığı sorunlara içinde bulunduğu ortam koşullarına ve sahip olduğu tıbbi bilgilere göre çareler bulmuşlardır. Bütün ilkel toplumlar hastalık nedenlerini sihri-dini nedenler veya doğaüstü nedenler olarak görmüşlerdir. Bütün ilkel insanlar, hastalıkların çoğunun hayaletler, ruhlar veya bazen bir tabunun bozulması ile gücenen Tanrılar tarafından gönderildiğine inanırlardı (Erdemir, 1994, s. 11). İnsanoğlu pek çok konuda olduğu gibi tıp konusunda da sorunlarına çareyi gözleyerek ve deneyerek öğrenmiş, sözlü ve yazılı olarak kuşaktan kuşağa aktarmıştır. İlk çağlardan bugüne kadar tıp tarihini aydınlatan belge ve bilgiler, aynı zamanda tıbbi dokümanların da bilinen en eski ve ilk örnekleridir. Geçmiş tıbbi işlem ve tedaviler bugüne kadar kalabilen çizimlerden, inançlardan, hikâyelerden, eski belgelerden öğrenilmiştir. İlk çağlardan bu yana hasta bakımı ve tedavisi ile uğraşan kişiler çalışmalarını, hasta ve yaralılara uyguladıkları tedavi metotlarına ait belgeleri, çeşitli yazı biçimleri ile ifade etmişlerdir (Artukoğlu, 2002, s. 24).

M.Ö. 3000–2500 yıllarında Mezopotamya’da çivi ve Mısır’da Hiyeroglif yazıları, piktografik yazının gelişmesi ile biçimlenmiş gelişmiş ve yazılı belgelerin gittikçe artmasına neden olmuştur (Yıldız, 2003, s. 8). Tıbbi konularda yazılan belgelerin sayısının artması, bu belgelerin kayıt altına alınmasını, korunmasını, ilgili kişiler tarafından kullanılmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayacak olan tıp kütüphanelerinin doğmasına neden olmuştur.

İlkçağ toplumlarının tamamında tıp kütüphaneleri önce dini mekânlarda, daha sonraları tıp eğitiminin yapıldığı okullarda ve yüksekokullarda kurulmaya

* Öğr. Gör.; Gaziantep Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Gaziantep (matilgan@gantep.edu.tr).

başlamıştır. Antikçağ'da Yunanistan'da kurulan Asklepion Tıp Okulu Kütüphaneleri, Bizans'ta yerlerini yüksekokul tıp kütüphanelerine bırakmıştır. İslam dünyasındaki tıp kütüphaneleri ise sağlık eğitiminin yapıldığı medreselerde (yüksekokul) ve dar-üş-şifalarda (hastane) kurulmuştur. Tıp eğitiminin yapıldığı bu kurumlardaki kütüphanelerde, görevli âlimlerin ve öğrencilerin yararlanmaları için tıp ve tıba yardımcı konularda kitaplar vardı. Daha sonra tıp kütüphanelerinin kaynakları halkın yararına da sunulmuştur.

Gittikçe artan tıp konusundaki belgeler bazen krallara ait saray kütüphanelerinde, bazen dini kurumların kütüphanelerinde, bazen tıp eğitimi yapılan okulların kütüphanelerinde, bazen de bu kitapları yazan kişilerin veya kitap meraklısı koleksiyoncuların kütüphanelerinde korunarak hem devrin araştırmacılarının faydalanmalarına sunulmuş hem de korunarak gelecek kuşaklara aktarılmıştır.

Tıp kütüphanesi; tıp mesleğinden olan kişilere tıbbi kaynakları, tıba yardımcı meslek dallarında görevli olan kişilere tıba yardımcı konulardaki kaynakları, hastalara ve hasta yakınlarına ise çeşitli konulardaki kaynakları kullanarak hizmet veren kütüphanedir.

Tarihin her döneminde kütüphaneler ve tıp kütüphanelerinin, buldukları ülkenin başka ülkeler tarafından zapt edilmesi ile yağmalandığı, yıkıldığı ve kitapların yakıldığı görülmüştür. Bu kitapların değerini bilen kişiler yağmalanma esnasında değerli kitapları bir ganimet eseri olarak yanlarına almış, bazen kendi kütüphanelerinde bazen de tıp eğitimi veren okulların kütüphanelerinde muhafaza ederek kendi ülkesindeki araştırmacıların hizmetine sunmuş, bazen de çok yüksek fiyatlara satmışlardır.

Tıp konusundaki kaynakların ve tıp teknolojisinin çok hızlı bir şekilde gelişmesi, tıp kütüphanelerindeki kaynakların tür ve sayıca artmasına ve bunlardan yararlanmak için uygun teknolojinin kullanılmasına neden olmuştur. Böylece yukarıda verilen tanım günümüz koşullarına göre şöyle değiştirilebilir.

Tıp kütüphanesi; tıp fakültesi, hastane, tıbbi araştırma enstitüsü, halk sağlığı kurumu ya da bir tıp derneği tarafından, tıp ve diğer sağlık konuları ile ilgili basılı ve çevrimiçi kaynakları içeren koleksiyona sahip, öğrenciler, araştırmacılar ve sağlık bilimlerinde çalışanların (tıp, hemşirelik, dişçilik, eczacılık vb.) bilgi ihtiyaçlarını

karşılamaı amaçlayan bir özel kütüphane türüdür ve sağlık bilimleri kütüphanesi ile eşanlamlıdır (ODLIS).

Eski Doğu'da Tıp Kütüphaneleri

Eski Doğu'daki kütüphane ve arşiv kavramları birbirinden çok ayrılmış değildir. Doküman koleksiyonları ve resmi belgeleri toplayan arşive karşılık, kütüphane daha çok insanların düşünce faaliyetlerinin ürünlerini içine almıştır. Arşiv veya kütüphane, özellikle bu dönem için ya özel kişilere ya saray ya da tapınak gibi resmi bir kuruma bağlı olabiliyordu. Dicle, Fırat ve Nil nehirlerinin sağladığı uygun koşullar sonucunda yerleşik hayata geçilmesi ve kentleşme, iletişim ihtiyacını doğurmuş ve piktografik yazıya doğru adım atılmıştır. M.Ö. 3000–2500 yıllarında Mezopotamya'da çivi, Mısır'da hiyeroglif ve piktografik yazının gelişmesi ile biçimlenmiş gelişmiş ve yazılı belgelerin gittikçe artmasına neden olmuştur. Bu yazılı belgeler, artan ekonomik ve kültürel ilişkilerin sonucu olarak çoğalınca, onların korunup saklanmaları için gereken arşiv ve kütüphanelerin ortaya çıkması zorunlu olmuştur (Yıldız, 2003, s. 8). İster arşiv densin isterse de kütüphane bu dönemde bilgi taşıyan nesnelerin bir arada bulunması, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması büyük önem taşır.

Mađara duvarlarındaki resimlerde, parmakların ve vücudun farklı bölümlerinin kısmen veya tamamen cerrahi müdahalelerle alınması ile ilgili çalışmaların izleri bulunmaktadır (Tengilimoğlu, 2003, s.109). Medeniyetin gelişimi ile mağara resimlerinden taşların üstüne oymalara, tabletlerin, madenlerin, papirüs ve parşömenlerin üzerine yazılar yazılmış daha sonra da kitaplar oluşturulmuştur. Tıpla ilgili ilk belge niteliği taşıyan bu bilgiler tıp kütüphaneciliğinin de temelini oluşturmaktadır.

Mezopotamya'da Tıp Kütüphaneleri

Mezopotamya kelimesi Yunanca Mesos = Orta ve Potamos = Irmak kelimelerinden oluşarak "İki Irmak Arasındaki Bölge" (Meydan Larousse, cilt:8, s.713; Temel Britannica, cilt:12, s.192) anlamında kullanılmış ve nehirlerin akış yönüne göre Yukarı Mezopotamya ve Aşağı Mezopotamya biçiminde adlandırılmıştır. Mezopotamya'da tarihin akış sırasına göre Sümerler (M.Ö: 4000-3000 / 2350), Akadlar (M.Ö. 2350 – 2150), Babiller (Amurlar) (M.Ö. 2000 – 539), Assurlar (M.Ö: 2000 - 612) ve Elamlar (M.Ö: 3000 - 750) uygarlıkları yaşamıştır. Mezopotamya'da

M.Ö. 4.000 – 500 yılları arasında parlak bir uygarlık yer almış ve bu bölgede tıp kütüphaneciliğinin gelişimi şöyle olmuştur.

Sümerler’de Tıp Kütüphaneleri

Bütün bilim alanlarında olduğu gibi kütüphane ve tıp kütüphaneleri konusunda da Sümerler insanlığa önderlik etmiştir. Sümerlerde bilgiler çivi yazısı ile pişmemiş kil tuğlalara yazılırdı. Yazılarla doldurulan tabletler daha sonra pişirildiği için rutubetsiz ve kuru yerlerde yüzyıllarca saklanabilirdi (Şehsuvaroğlu, 1978, s.1).

Sümerlerde kent hayatının merkezi tapınaklardı. Sümer okulları da tapınakların içinde yer alırdı. Sümer okul sisteminin olgunlaşım gelişmesi üçüncü bin yılın ikinci yarısında olmuştur. O yıllarda yazman sayısının binleri bulunduğ belirtilmektedir. Yazmanlar kendi aralarında yaptıkları işin niteliğ ve mesleki tecrübelerine göre değişik sınıflara ayrılarak isimlendirilmişlerdir. Acemi ve baş yazmanlar, kraliyet ve tapınak yazmanları, yönetsel etkinliklerin belli alanlarında uzmanlaşım yazmanlar ve yönetimde üst derecelere yükselmiş yazmanlar vardı (Kramer, 2004, s.21). Sümerlerde her okulun bir kütüphanesi vardı. Yapılan kazılarda bu okulların kütüphanelerinde onbinlerce tablet bulunmuştur. Buradaki kütüphanelerden yararlananlar daha çok din ve devlet adamları idi. Uruk’ta 6.000 kil tablet bulunmuştu ve bunlardan 250 tanesi resmi belgeler dışındaki konuları içermekte idi. Lagaş’ta III. Ur Sülalesine tarihlenen ve birbirleriyle bağlantılı olan iki ayrı odada konularına göre gruplara bölünerek düzenlenmiş 100.000 kil tablet çıkarılmıştır.

Nippur’da M.Ö. 3.000 – 2.000 ait 50.000 kil tablettten, ilk odadakiler (10x5 m) duvar boyunca uzanan 50 cm. yükseklik ve 35 cm. genişliğindeki ağaç raflar üzerine konulmuştur. Ayrıca “Tablet Tepesi” adı verilen ve çeşitli tabletlerin bulunduğu rahip-kâtiplerin evleri de ortaya çıkarılmıştır (Yıldız, 2003, s.10).

Sümer didaktik şiirinde “Tablet Evi” okul anlamında kullanılmış olduğundan okul, tablet evi, depo ve arşiv kelimeleri arasında bir ilişki vardır. III. Ur Sülalesi zamanında Lagaş, Umma, Ur gibi kentlerde bulunan tabletlerin sol ucunda birbirine yakın tableti tablet kabına bağlamak amacıyla içinde sazdan ipliğın geçtiğ küçük delikler vardı. Tabletlerin içine konduğ kaplara “Tablet Kabı” denirdi. Bu kapların tahta kutular olduğ sanılmaktadır. Ayrıca tuğladan yapılmış dikdörtgen şeklinde tablet kutuları, kamıştan yapılmış 40x50 cm boyutlarında sepet şeklinde tablet

kapları da vardı. Bunlara “Tablet Sepeti” denirdi ve içine etiketler konuyordu. İlk kez III. Ur Sülalesinde konulan etikette, kabın tablet sepeti olduğu, tabletin içeriği, başlangıç ve bitiş yıllarını belirtirdi. Nippur, Lagaş kentlerindeki arşivlerde tabletler, depolandıkları yerlerde 50 cm. genişliğindeki kilden sekiler üzerine konurdu. Neme karşı korumak için “Bitümen” denilen bir madde ile kaplanırdı (Yıldız, 2003, s.17).

Sağlıkla ilgili ilk kayıtlara M.Ö. 2600 yılında Nippur’da bulunan Sümerlilerden kalma çok sayıdaki çivi yazılı kil tabletlerde rastlanmıştır. Ayrıca Uruk, Ur, Lagaş, Kiş gibi Sümer kentlerinde yapılan kazılarda birçok kil tablet ortaya çıkarılmıştır. Günümüze gelen en eski kanunlardan olan Babil Kralı Hammurabi’nin Kanunu içerisinde, tıp pratiğine dikkat edilecek noktalar ve bunlarla ilgili cezalar olduğu belirtilmektedir (Tengilimoğlu, 2003, s.109). İnsanlığın bilinen en eski tıp el kitabı Sümerli bir hekim tarafından yazılan 16 cm. uzunluğunda 9.5 cm. genişliğinde bir kil tablettir. Bu tablet M.Ö. üçüncü bin yılın sonlarına doğru Nippur’da yazılmıştır (Kramer, 199, s.86).

Babil’de (Amurular) Tıp Kütüphaneleri

Dünyada ilk kütüphaneyi Babilliler kurmuştur. Babillilerin kütüphanelerinde kiremit parçalarından oluşan tabletler yer alırdı. Babilin ünlü hükümdarlarından II. Sargon (Şarru-kin) M.Ö. 721–705 Varaka – Kitap Şehri isminde büyük bir kütüphane yaptırmaya başlamış, (Harimi, 1931, s.51). Sonra Sargon’un oğlu Sennacherib tarafından devam ettirilmiş ve Sennacherib’in oğlu Assur Kralı Assurbanipal tarafından büyük bir kütüphane haline getirildi (Bircette, 1973, s.302). Bu kütüphanede bilim adamlarından oluşan bir heyet kurulmuş, heyet eski ve yeni kitapların toplatılmasına, tercüme edilmesine, önemli eserlerin tasnifi için diğer memleketlerdeki bilim adamlarından yardım istenmesine karar verebiliyordu (Harimi, 1931, s.51).

Babillilerin kütüphanelerinde tıpla ilgili eserler de yer alırdı. Bu materyaller kataloglanır ve son derece dikkat gösterilerek sınıflandırılırdı. Gerekliğinde kataloglarda yeniden düzeltmeler yapılırdı (Bircette, 1973. s.302).

M.Ö. 606 yılında Kaldeliler ve Medler tarafından Babil İmparatorluğu zapt edilmiş, başkent Ninova yakılarak yıkılmıştı. Ünlü kütüphanedeki eserler ise kil tablet oldukları için bu yangından zarar görmeyerek bazıları günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Babil Kütüphanesindeki tabletler içerisinde tıpla ilgili olanlardan birisi İstanbul (Konstantinopolis) isimli tablettir. Bu tablette bir akrep sokması ile meydana gelen olay ve alınacak önlemler anlatılmıştır. Diğer önemli bir eser ise, Kral Hammurabi'nin tıpla ilgili kanunlarının da yer aldığı eserdir. Eser dünya tarihinde ilk kez bir bütün kodeks halinde yazılmış olan kanun kitabıdır (Serdaroğlu, 2002, s.5).

Assurlular'da Tıp Kütüphaneleri

Eski çağlarda diğer uygarlıklarda olduğu gibi Assurlularda da kütüphaneler tapınaklarda ve kralın sarayında kurulmuştur. Mezopotamya'da Assur Kralı Assurbanipal (M.Ö. 668–628) hükümdarlığı süresince adamlarına bugünkü Ortadoğu da bulunan tüm ülkeleri tarattırarak, dini, bilimsel ve edebi eserleri ülkesine taşıttırılmıştır. Kendisi de çivi yazısı kullanma hünerine sahip ilk imparator olmakla öğünen Assurbanipal'in iktidarı sırasında kurduğu büyük Ninova Kütüphanesinde M.Ö. VII. Yüzyıla ait olmak üzere ortalama 300.000 tabletlik bir derme oluşturulmuştur. Bu tabletler, Mezopotamya tıbbı hakkında bilgi verirler. Bu tabletler arasındaki tıbbi metinleri birkaç kısımda inceleyebiliriz.

1. Dini, edebi, hukuki bilgilerle ilgili tabletlerdeki tıbbi metinler,
2. Genel tıp ve cerrahi ile ilgili tabletler,
3. Öğretimle ilgili tabletler,
4. Reçeteler.

Ayrıca, bu tabletler arasında, standart listeler, başvuru kitapları, iki dilli sözlükler, işaret ve eş anlamlı sözcük türleri, tıbbi tanı listeleri, kehanet, dinsel tören ve büyü özetleri, yaratılış destanı ve Gilgameş Destanı gibi edebiyat yapıtları bulunmaktaydı. Assur kütüphanelerinde görev yapan kişilere “yazılı levha adamları” denirdi (Özdemir, 1959, s.35). M.Ö. 670 yılında Medler ve Kaldeliler Ninova'yı zapt edip, memleketi harap ettikleri zaman kütüphanede bulunan tabletlerin bir kısmı da tahrip edildi (Şenalp, 1957, s.41). Bu kütüphane ile ilgili 1.000 kadar tabletin bir kısmı bugün ABD - Pensilvanya'da, bir kısmı da İngiltere'de British Museum'dadır. Bunların 70.000 kadarı ise İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndedir (Erdemir, 1994, s.15; Bilim ve Teknik Dergisi, 2002, s. 14). Her konuda kaynağın bulunduğu Ninova Kütüphanesi tıpla ilgili kayıtlara erişim olanağı sağlayan ilk kütüphanedir. Ninova'daki Kraliyet Kütüphanesinden başka Nippur civarında birkaç salonu çivi yazılı tabletlerle dolu bir mabet bulunmuştur. Bunun arşiv ve kütüphane binası olduğu anlaşılmış ve M.Ö. 3000 yılının ikinci yarısına ait olduğu tahmin

edilmektedir. Ayrıca Kuta, Borsippa ve Uruk şehirlerinde de önemli kütüphaneler vardı. Assur'daki en önemli kütüphaneler Assur, Kalach, Arbeia ve Ninova'daki tapınak kütüphaneleridir (Şenalp, 1957, s.41).

Hititlerde Tıp Kütüphaneleri

Hititler(M.Ö. 1800-1200), Sümer medeniyetinin mirasçıları olmuşlar ve kütüphane kurma konusunda Sümerlileri örnek almışlardır. Birçok Hitit şehirde kütüphane kurulmuştur. Hititlerin başşehri olan Hattuşaş'da (Bugünkü Boğazköy) Hitit Kralı Sublilülliuma tarafından bir kütüphane kurulmuştur. Bu kütüphanede duvardaki gözlere sıralanmış 20.000 kadar tablet ve her birinin ucundan sarkan küçük tabletler (etiketler) vardı. Bu etiketlerde tabletin konusu yer alıyordu (Şehsuvaroğlu, 1978, s.2).

Mısır'da Tıp Kütüphaneleri

Eski Mısır'da, hekimliğe önem verilmekle beraber, genel olarak hastalıklar, Tanrı vergisi olarak kabul edilmiş ve hastaların tedavisi için doğaüstü güçlerin yardımını elde etmek üzere, büyü ve sihir yöntemlerine başvurulmuştu. Tıp büyüsel-dinsel inançlardan ve kâhinliklerden gelişerek ortaya çıkmıştı. Öyle ki orada vücutlarında yara bulunan hastalar tapınakta yatar ve Tanrının yılan biçiminde ortaya çıkıp yarayı yalayarak tedavi etmesini beklerlerdi (Bilgin, 2004, 126).

Eski devletlerin teokratik yapısına bağlı olarak, eski Mısır kütüphaneleri de tapınaklarda yer alıyordu. Mısır tapınaklarının bazıları özellikle şifa merkezi olarak bilinirdi. Buralardaki tıbbi kaynakların çokluğu buraların tıbbi kütüphane olduğunu düşündürmektedir. Tüm tıbbi koleksiyonlardan, muhtemelen en eskisi ve en iyi düzenlenmiş Toth Tapınağı'nın koleksiyonu idi. Burada "Kutsal Kitapların Muhafızı" olarak bilinen bir papaz ve onun bir bayan yardımcısı vardı. Bayan yardımcıya "Mektupların Hanımefendisi (Lady of Letters), Kitaplar Evinin Sahibesi (Mistress of the House of Books)" denirdi. Diğer koleksiyonlar Heliopolis'te "Papyrus tomarlarının salonlarında (Halls of Rolls)" muhafaza edilirdi. Heliopoliste ve aynı zamanda altı tıbbi çalışmayı içeren Hermopolis tapınağında hastalıklar ve bunların tedavisini anlatan uzun listeler vardı. Tıp kitaplarından sorumlu kütüphanecilere genellikle "İkili Tedavi Evinin Yazmanı (Scribe of the Double House of Life) ve Sihirli Kütüphanenin Bilge Adamları (Learned Men of the Magic Library)" denirdi (Birchette, 1973, s.303). Mısır'da hekimliğe ve tıbbi eserlere verilen önem, tapınak

ve saray kütüphanelerinin yanı sıra özel tıbbi kütüphanelerin kurulmasına da neden olmuştur.

Mısır'daki tıp kütüphanelerinde din kitapları, tıp kitapları ve ziraat kitapları yer alıyordu (Karatay, 1968, s.18). Kitapların konuları ise din ve onunla ilgili törenleri, felsefe, tıp, kimya gibi bilimler ve siyasal nitelikteki devlet yazışmaları ile ilgiliydi. Bu devirde tapınaklar sosyal hayatın bütününe içine alıyordu. Her kutsal yerin bir okulu ve bir kütüphanesi vardı. Bunlara "Tablet Evi", "Mühür Evi" gibi adlar verilmişti. Mısır'da papirüslerin kullanışı rahiplerin tekelinde idi. Mısır kütüphaneleri daha çok arşiv niteliğinde idiler. Bu konuda en eski bilgi, IV. Sülaleden (M.Ö. 2720-2560) olan Gizeh Kralı Sepseskof'a aittir. Bu kralla ilgili belgede "Kral rahibi", "Kralın dostu" ve "Kitaplar evinin katibi" unvanları aynı kişiye verilmiştir. (Yıldız, 2003, s.8). Mısır'da VI. Sülaleden döneminde hükümet kâtiplerinden biri, bir kütüphane vakfının yönetiminde olmasından dolayı iftihar ettiğini mezar taşına yazdırmayı vasiyet etmiştir. Cize mezarlarının arkeolojik kazısı sonucunda dönemin hükümeti zamanında bir Kütüphane Bakanı unvanına rastlanmıştır. Bundan da anlaşılıyor ki, Mısır hükümdarlarının çok büyük kütüphaneleri vardı. Bu kütüphanelerdeki eserler, kopya edilmiş dini eserler, geometri, tıp bilimleri, astronomi ve felsefeyi konu alan eserlerden oluşuyordu (Harimi, 1931, s.54)

Thebe Kralı Ramses II (M.Ö. 1298–1232) ile aynı kişi olduğu söylenen Kral Osymandyas'ın, Ramasseum'u üzerindeki "Ruhun Doktoru" yazısı (Yıldız, 2003, s.9) tıp ve kütüphane kavramlarını birleştirmesi bakımından önem arz eder. Tıp kütüphanelerinin asıl kökeni, eski Mısır'da özellikle şifa/tedavi merkezi olarak kullanılan tapınaklar içerisindeki tıp papirüslerinin bulundurulduğu mekânlara dayandırmak mümkündür. Bilinen en eski tıp papirüsü M.Ö. 1900–1500 yılları arasında yazılmıştır (Alkan, 2003, s. 1).

Mısır tıbbına ait bugüne kadar M.Ö. 2000 ile 1000 yılları arasında yazılmış 10'a yakın tıbbi metin içeren papirüs bulunmuştur. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- Chester Beatty Koleksiyonları: Bunların ikisi tıpla ilgili olup M.Ö. 1200'de yazılmışlardır.
- Berlin Medikal Papirüsü: M.Ö. 1300'de yazılan ve İmhotep Tapınağında bulunan papirüs; sihirle ve ampirizmle tedavi şekillerini kapsar, iç hastalıkları, cerrahi ve jinekoloji konularını da içerir.

- Londra Medikal Papirüsü: M.Ö. 1350'de yazılmıştır. Sihirle tedaviden söz eder.
- Ebers Medikal Papirüsü: M.Ö. 1500 yılına ait olduğu söylenen bu papirüs 20.23 m. uzunluğundadır ve içinde 877 reçete vardır. Ayrıca 47 hastalığın klinik teşhisinden ve tedavisinden söz eder.
- Hearst Medikal Papirüsü: M.Ö. 1550 yıllarına aittir. Özellikle cerrahi ve kırık-çıkıklara ait bilgiler içerir.
- Smith Papirüsü (Cerrahi papirüs): M.Ö. 1600 yılına ait olan papirüs, üçe ayrılır. Baş kısmında kalp ve dolaşım sisteminden, ana kısmında cerrahiden son kısmında ise kırıklar, çıkıklar, tümörler, özellikle baş ve boyun yaraları ile bunların nasıl tedavi edileceği ile ilgili bilgiler yer alır.
- Ramasseum Papirüsleri: M.Ö. 2000-1785 yıllarına ait olan papirüsler, lohusalar, yeni doğmuş çocuklar, romatizma ve bazı mafsal hastalıklarından söz eder.
- Kahun Papirüsü: M.Ö. 1900 yıllarına ait olan papirüs, jinekoloji ve veterinerlik konularını kapsar (Erdemir, 1994, s.21-22; Serdaroğlu, 2002, s.2-3).

Thebes civarında bulunan iki mezarda "kütüphaneci" unvanı kaydı bulunmuştur (Şenalp, 1957, s.40). Thebes'te Karnak Mabedi harabelerinde bir "Kitapevi"ne ait bir kitabe bulunmuştur. Yine Thebes'te Miamun adlı baba oğul olan iki kütüphane müdürünün mezarları keşfedildi. Mısır'da kütüphanecilik babadan oğlu geçen bir meslek idi. Buradan elli mil uzakta "Papyrus evi" diye anılan iyi muhafaza edilmiş bir kütüphane binası meydana çıkartılmıştır (Özdemir, 1959, s.35).

Antikçağ'da ve Helenistik Devirde Yunan Tıp Kütüphaneleri

Antikçağ'da ve Helenistik Devirde tıp ve felsefe konuları beraber işlenmiştir. Bu devirlerde Eski Yunanistan'da Krallık kütüphaneleri, Yüksekokul (gymnasion) kütüphaneleri, kamu kütüphaneleri, özel kütüphaneler isimleri adı altında kurulan tıp kütüphanelerinde tıp kitaplarına rastlanmaktadır. Bu kütüphaneler de genelde birçok bilim dalını içeren eserler yer alırdı. Yüksekokullarda kurulan tıp kütüphaneleri kütüphanecilik biliminin gelişmesi açısından büyük önem arz eder. Çünkü ilk kütüphanecilik kurallarının ve teknik hizmetlerin işlevselliği ve uygulanması bu kütüphanelerde gelişmeye başlamıştır. Diğer kütüphanelerdeki koleksiyonlar arasında da tıp kitapları vardı. Bu kütüphaneler arasında tıp

kitaplarının en fazla bulunduğu kütüphaneler özel kütüphanelerdir. Ancak özel kütüphanelerde yer alan kitaplar sayıca az olduğu için detaylı kütüphanecilik uygulamaları yoktur. Bu dönemlerde kurulan tıp kütüphaneleri ve tıp kitaplarının yer aldığı diğer kütüphanelerin en önemlilerini şöyle sıralayabiliriz.

Aristoteles'in Atina'da kurduğu Lykeion Felsefe Okulu Kütüphanesi

Babası da hekim olan Aristoteles, kendisinden önceki bilimsel gelişmeyi yani çağına kadar gelen bilgilerin tümünü bir araya toplayan ve her bilim dalı ile uğraşan bir sistem kurmuştu. Aristoteles bilimsel çalışmayı metotlaştırması, tanımlaması, sınıflandırması ve bilginin ilkelerini belirlemesi onun özelliği olmuştur. İyi bir araştırmacı, toplayıcı ve gözlemci bir bilgin olan Aristoteles, bilimsel çalışmalarını sürdürmek amacı ile Atina'da Lykeion adlı bir Felsefe Okulu ve kütüphanesini kurmuştur (Yıldız, 2003, s.51).

Aristoteles'in kurmuş olduğu Lykeion Felsefe Okulu Kütüphanesinde 1.000 kadar kitap olduğu çeşitli bilim adamları tarafından söylenmektedir. Bu kütüphanenin kitaplarının katalogları yapılacak kadar çok olduğu ve içinde tıp kitaplarının da bulunduğu birçok bilim adamı tarafından kanıtlanmıştır. Bu kitaplardan birisi ise Aristoteles'in yazmış olduğu "Periatrikes" olarak adlandırılan "Tıp Biliminin Özeti" isimli kitaptır (Yıldız, 2003, s.53).

İskenderiye (Aleksandreia)'deki Museion Kütüphanesi:

İskenderiye Kütüphanesi, Ptolemos I Soter tarafından yapımına başlanmış ve oğlu Ptolemios II Philadelphos tarafından tamamlanmıştır. Bu kütüphane kralın sarayının yanında, İskenderiye'nin en güzel mahallesinde inşa edilmişti. Geniş bir meydanın ortasında tamamen mermerden yapılmış kütüphanenin salonları, koridorları en güzel heykellerle ve levhalarla süslü idi. Kitaplar ise oymalarla işlenmiş dolaplarda bulunurdu. Kitaplar kütüphanenin raflarına sığmadığı için ek bir kütüphane binası daha yapıldı. "Müzenin Kızı" adı verilen ek kütüphane "Sarabis Mabedinde" olup 300.000 adet kitap içeriyordu. İskenderiye Müzesinde ve ek kütüphanede toplam 900.000 adet kitap vardı.

İskenderiye Kütüphanesinin memurlarına ele geçen kitapların satın alınması için kesin emir verilmişti. Eğer kitap sahipleri kitaplarını satmaz ise bu kitapların kopyasının çıkarılması için hattatlardan oluşan bir heyet kurulmuştu. Mısır'a

dışarıdan gelen her kitabın müzeye getirilmesi şarttı. Bu kitaplardan müzede olmayanların hemen bir kopyası çıkarılır ve kitabın sahibine kopyası verilir. Kitabın aslı müzede kalırdı. Müzede kalan yabancı kitaplar tercüme edilirdi. M.Ö. 240 yılında İskenderiye Kütüphanesinde tercüme edilen kitapların sayısı 532.000'e yaklaşmıştı. M.Ö. 47 yılında kütüphanedeki toplam kitap sayısı 900.000 adeti bulmuştu (Harimi, 1931, s.92).

Oldukça geniş bir koleksiyona sahip olan İskenderiye Kütüphanesinde birçok konuda eser vardı. Bunlar matematik ve doğa bilim (zooloji ve botanik), astronomi, fizik, tıp, filoloji, biyoloji gibi çeşitli konuları kapsamakta idi (Blanck, 2000, s.154).

Kütüphanede çalışan kütüphaneciler, bilim adamları idi ve iyi ücret alırlar, bilimsel çalışmalar yanında kütüphanecilik görevlerini de yerine getirirlerdi. Bilim adamlarının çalışmaları ile toplanan yazmaların tasnif doğruluklarının belirlenmesi, onarılması, çoğaltılması, diğer dillerden Eski Yunancaya çevrileri en iyi şekilde yapılmıştır. Helenistik devirdeki bu çalışmalar, kültür tarihine büyük katkılarda bulunmuş, kitapların gelecek kuşaklara aktarılması ve daha uzun ömürlü olmasını sağlamıştır (Yıldız, 2003, s.103). Kral devamlı olarak kütüphaneye gelir ve kütüphanecilerle sohbet ederdi (Harimi, 1931, s. 93). Kütüphanede tıp, matematik ve edebiyat âlimleri tarafından halka dersler verilirdi. İskenderiye müzesinde 20'ye yakın büyük medrese vardı ve burada 14.000 öğrenci ders görürdü. Papirüs parçalarının çok kıymetli olması ve az bulunması ilim tahsilini zorlaştırırdı. O devirde İskenderiye tıp medresesi de ünlü idi ve tanınmış tıp âlimleri ders verirdi (Harimi, 1931, s. 95).

İskenderiye Kütüphanesinde kataloglama çalışmalarının yapılması kütüphaneciliğe verilen önemi göstermektedir. Bu kütüphanede bulunan yaklaşık 900.000 eseri, M.Ö. III Yüzyılda Kallimakhos kataloglamıştır. Kallimakhos'un hazırladığı katalog Pinaks (tablet ve çoğulu pinakes tabletler) adını taşıyordu (Yıldız, 2003, s.104). Pinakesteki ana bölümler ise: epik ve diğer dramatik olmayan şiir, drama, kanunlar, felsefe, tarih, hitabet, tıp, matematik bilimler, tabi bilimler ve çeşitli konulardı. Tıp ile ilgili yazılar Hipokrates başlığı altında toplanmıştır (Yıldız, 2003, s.111). Kalimakhos bu çalışması ile Assurbanipal gibi kataloglamanın öncüleri arasında yer almıştır. Kallimakhos'un sınıflandırma sisteminde, tabletler literatürünün özelliğine göre, yazarın ismine göre kronolojik sırada bölmelere dizilirlerdi. Tıp, pinakesin bölümlerinden biri idi (Birchette, 1973, s.303).

Kartaca (Carthago) Tıp Okulu ve Kütüphanesi

Roma orduları M.Ö. 146 yılında Afrika'yı işgali sırasında burada bulunan tıp okulu ve kütüphanesini de yağmalamışlardı. Kütüphanede bulunan ve Finike dilinde yazılmış olan eserleri okuyamadıkları için kitapların çoğunu senato kararı ile kütüphanede bırakmışlardır. Ünlü bilgin Mago'nun tarım konusunda yazmış olduğu 28 rulo eseri yine senato kararı ile Roma'ya götürerek Latinceye çevirmişlerdir. Bu eserler tarım konusunda Romalıların el kitabı haline gelmiş ve Romalılar bu sayede Afrika'nın bitki örtüsü hakkında fikir sahibi olmuşlardır. Kartaca'daki tıp okulunun ve kütüphanesinin, tıp kütüphaneciliği açısından önemi ise ünlü tıp bilgini Galenos'un bu okulda altı yılını geçirerek bu kütüphanenin eserlerinden faydalanmış olmasıdır (Yıldız, 2003, s.226).

Bergama (Pergamon) Kütüphanesi

Bergama'da hüküm süren Attaloslar sülalesi (M.Ö. III-II Yüzyıllar) hükümranlıklarıyla beraber krallıklarının merkezi olan Bergama şehrini siyasi, ekonomik, sanat, kültürel ve bilim yönünden önemli bir merkez haline getirmişlerdir. Attalosların en önemli eserlerinden birisi de, şehrin en işlek ve merkezi yerinde olan Athena polias mabedinin avlusunda kurulmuş olan Bergama Kütüphanesidir. Kütüphanesi, İskenderiye Kütüphanesinden yarım yüzyıl sonra kurulduğu için, buna benzer şekilde kurulmuş ve işletilmiştir. (Tunay, 1970, s.110).

Kütüphanede toplam 200.000 adet eser bulunduğu tahmin edilmektedir. Kütüphanede, bilim adamları hem bilimsel çalışma yapıyor hem de kütüphanede görev olarak bulunuyorlardı. Bu bilim adamlarının çalışmaları arasında tıp da önemli bir yer tutuyordu. Bergama Kütüphanesinde katalog çalışmaları yapılarak burada bulunan eserlerin listesi hazırlanmıştır. Ayrıca ruloların geldikleri yeri belirten işaretlerin rulolara eklendiği, çift nüsha ruloların ise ayrı işlem gördüğü de belirtilmektedir (Yıldız, 2003, s.143).

Bergama Kütüphanesi ile İskenderiye Kütüphanesi arasında devamlı bir rekabet vardı. Bu nedenle II. Asrın başlarında Mısır kralı Bergama'ya papirüs ihracatını yasakladı. Fakat bu yasak pergament veya parşömen denilen deriden mamul, papirüsten daha dayanıklı bir kâğıt cinsinin icat edilmesini sağladı. M.Ö. 133 yılında Bergama'nın Romalılar tarafından fethedilmesi ile Bergama Kütüphanesi önemini kaybetmiştir. Daha sonra Marcus Antonius bu kütüphaneyi,

yakılan İskenderiye Kütüphanesinin yerine Mısır Kraliçesi Kleopatra'ya hediye etti ve kütüphane olduğu gibi İskenderiye'ye nakledildi (Şenalp, 1957, s.43).

Bergama Kütüphanesinin tıp kütüphaneciliği açısından önemi ise, Hipokrates'den sonra antik çağın en önemli tıp bilgini olan Galenus'un (M.Ö. 129–200) eserlerini büyük ölçüde bu kütüphanede çalışarak hazırlamış olmasıdır. Galenus, tıp, özellikle anatomi alanındaki bilgileri sistematize ederek geliştirmekte olan çeşitli tıp okullarını bir araya toplamıştır (Yıldız, 2003, s.144).

Bergama (Pergamon) Asklepion'u Tıp Okulu Tapınağı Kütüphanesi

Çok tanrılı dinlerin hâkim olduğu antik çağda insanlar, çeşitli hastalıklarında başvurmak için Sağlık Tanrısı'nı yaratmışlardı. Mitolojide Asklepios olarak anılan bu tanrı için kurulan tapınaklar aynı zamanda birer tedavi merkezleri de olmuştu. Asklepios'un tapınaklarına Asklepion denir. Buralar aynı zamanda ilk çağın hastaneleridir. Asklepios adına kurulan tapınak ve tedavi merkezlerinden en önemlileri Epidauros (Yunanistan), İstanköy Adası (Kos), Datça (Knidos) ve Bergama'da bulunmaktadır. En büyüğü ve en ünlüsü Bergama'da olanıdır. Bergama Asklepion'unda halkın yardımları ile kurulan bu kütüphane Asklepion'daki tıp okulunun içinde veya hemen yanında yer almaktaydı. Bu kütüphanede hastalar boş vakitlerini değerlendiriyordu. Onları tedavi eden hekimler ise bilgilerini artırmak ve araştırma yapmak için bu kütüphaneyi kullanıyorlardı. Bu kütüphanenin asıl fonksiyonu tıp alanında bir araştırma kütüphanesi olmasıdır. Ünlü tıp bilgini Galenus burada bulunarak araştırmalar yapmış ve çeşitli tıp eserleri yazmıştır. Kütüphanenin eserleri arasında Galenus'un eserleri de yer alıyordu (Yıldız, 2003, s.293).

İstanköy Adası (Kos) Asklepion'u Tıp Okulu Tapınağı Kütüphanesi

İstanköy Adası Asklepion'u Tıp Okulunun Kütüphanesi yapılırken imparatorun yanı sıra halk da para ve kitap yardımında bulunmuştu. Babası da doktor olan ünlü tıp bilgini Hipokrat'ta İstanköy'de doğmuş ve İstanköy Adası asklepionunda tıp eğitimi alarak doktor olmuştu. Hipokrat hekim olduktan sonra bu asklepionun kütüphanesinde çalışmış ve araştırmalar yaparak birçok eserler yazmıştı. Hipokrat geleneksel tıp anlayışını ortadan kaldırarak tıbbi yeni temeller üzerine dayandırmak, tıba yeni bir anlayış kazandırmak için İstanköy'deki tıp okulunu ve kütüphanesini yakmıştır. Hipokrat tıp okulu ve kütüphanesini tekrar restore ettirerek kendi öncülüğünde yeni bir anlayışla eğitime başlatmış ve okula eski önemini tekrar

kazandırmıştır. Fizik-dışı güçlere, büyüye, kehanete dayanan insan sağlığıyla ilgili görüş ve düşünceler; Hipokrat'ın aracılığıyla bu niteliklerinden sıyrılarak yerlerini gözlem ve deneye dayanan bilimsel bir anlayışa bırakmıştır. Hipokrat: tıbbi büyüden, gerçekleri masallardan, öyküleri yalanlardan, şifayı felsefeden ve tanrıları insanoğlundan ayırarak pozitif bilimin öncüsü olmuştur. Böylece Hipokrat, modern tıbbın babası sayılmıştır. Hipokrat, kütüphanedeki eserlerin de kopyalarını çıkarttırarak araştırmacıların hizmetine sunmuştur. Hipokrat yaptığı araştırmalar sonucunda tıpla ilgili 12 eser yazmıştır (Erdemir, 1994, s.40). Bu kütüphanede 53 eser olduğu öne sürülmektedir (Yıldız, 2003, s. 297).

Datça (Knidos) Asklepiyon'u Tıp Okulu Tapınağı Kütüphanesi

M.Ö. V. Yüzyılda Datça'daki tıp okulu İstanköy Tıp Okulunun en büyük rakibi (Serdaroğlu, 2002, s.31) ve alternatifidir. (<http://www.cnidus.com/cnidus/v2/klasik.htm>) Hipokrates'in Datça kütüphanesinin yakılması için kendi memleketini terk ettiği söylenir. Hipokrates'in bu davranışı eski kitapları yakıp yok etmekle tıp bilimine getireceği yeniliği ortaya koymaktadır. Datça'daki yazarların eserlerinin pek çoğunun da Hipokrates'in Corpus'u aracılığı ile günümüze kadar geldiği ileri sürülür (Yıldız, 2003, s.299).

Pontus Kralı Mithradates VI Eupator'un Kütüphanesi

Pontus Kralı Mithradates VI Eupator (M.Ö. 120–63) kendi sarayında bir kütüphane kurmuştur. Kral Mithradates VI Eupator özellikle tıp konusunda araştırma yapan ve ilgisini çeken konularda edindiği örneklerle dolu yazıları kütüphanesine koyan bir kişiydi. Kral Mithradates IV Eupator özellikle toksikolojiye (zehir-panzehir) ilgi duymakta idi. Devrinin ünlü hekimi Asklepiades'i de sarayına çağırarak beraber çalışmalar yapmışlardır (Yıldız, 2003, s.149).

Bizans Devrinde Tıp Kütüphaneleri

11 Mayıs 330 tarihinde kurulan ve 29 Mayıs 1453 tarihinde Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'un fethi ile sona eren Bizans İmparatorluğu, Yunan'ın fikri ve ilmi mirasının varisi olduğu için, Batıyı fikren ve ilmen yükseltmeye çalışması beklenirdi. Fakat Roma ve Bizanslılar birbirleriyle hiç anlaşamıyorlardı. Bir taraftan ortaya din ayrılığı (Batı ve Doğu kiliseleri) girdiği gibi, diğer taraftan da Bizanslılar Yunanın

manevi mirası ile mağrur olarak Batı Avrupalılara barbar nazarıyla bakıyorlardı (Adivar, 1953, s. 5).

Bizans'ın teknik yüksek tahsil okullarında papazların, hukukçuların, hekimlerin ve memurların yetiştirilmesi için teknik kurallar vardı. Bizans'ta laik ve dini eğitim birbirinden ayrılmıştı ve üç tür yüksek okul vardı. Bunlar:

- Üniversiteler: Hür ve serbest bilimin yapıldığı devlete ait ilim kurumları idi.
- Patrikhane Yüksekokulları: Dini eğitimin yanı sıra nispeten de olsa ilmi çalışmalar yapılan bu okullar Patrikhane tarafından idare olunurdu.
- Manastır Okulları: Papazların yetiştirildiği dini eğitim yapılan okullar (Adivar, 1953, s.51).

Bizans'ta tıp ve tıp kütüphaneciliği alanında pek fazla bir gelişme görülmemiş sadece bazı hekimlerin bireysel çalışmaları ön plana çıkmıştır. Kütüphanecilik alanında ise bu devirde değişik kütüphaneler kurulmuştur. Tıp kütüphaneciliği açısından önemli olan, kütüphaneler üniversite ve manastır yüksek okullarının bünyesinde kurulmuştur. Ancak papazların yetiştirildiği manastır okullarındaki kütüphanelerde bazı tıp kitaplarına rastlanırdı.

Bizans'ta bilinen yüksek okullar İskenderiye, İstanbul, Kayseri, Gazze, İzmit, Bergama, Antakya şehirlerinde kuruldu. Eski Yunan tıbbında felsefe ve tıp sıkı bir ilişki içerisinde olduğundan, Bizans'ta yüksek okullarda okutulan felsefe dersi içerisinde tıp dersleri de verilirdi. Tıp eğitimi İstanbul ve İskenderiye'deki yüksek okullarda veriliyordu. Kayseri'de hitabet, Antakya'da felsefe, Gazze'de ilahiyat, Beyrut ve İstanbul'da hukuk eğitimi yapılıyordu (Harimi 1931, s.121). Her yüksek okul bünyesinde bir kütüphane bulunurdu. Tıp kütüphaneciliği açısından önemli olan Bizans Devri tıp kütüphanelerini şöyle sıralayabiliriz:

İstanbul Yüksek Okulu ve Kütüphanesi:

Tıp eğitimi yapılan bu yüksek okul ve kütüphanesi İmparator Sarnıcı (Yerebatan Sarnıcı) ve Bakırcılar Çarşısı civarında bir sarayda idi. İstanbul Yüksek Okulu Kütüphanesinde hocaların ve öğrencilerin yararlanmaları için 36.500 cilt eser vardı. Ayrıca bu kütüphanede 120 m. uzunluğunda Homeros'un yazmaları da bulunurdu. Bu kütüphaneye Julianus Kütüphanesi de denirdi. İstanbul Yüksek Okulu ve

Kütüphanesi İmparator Leon III tarafından 726 yılında tahrip edilerek kütüphanesi ile birlikte yakılmıştır. (Adivar, 1953. s.18).

Bardas Yüksekokulu ve Kütüphanesi:

Bu okul ve kütüphane İstanbul'da İmparator Michael III'ün dayısı ve imparatorlukta en yüksek mevki olan Cesar (veliahtlık) ve saray mareşalliği unvanlarına sahip olan Bardas tarafından 863 yılında yapılmıştır. Bu okulda felsefe, astronomi, mantık, matematik, diyalektik, gramer ve tıp dersleri verilirdi (Adivar, 1953. S.28-23).

Andronikos II Üniversitesi ve Kütüphanesi:

Bu üniversite ve kütüphanesi XI. Yüzyılın başlarında kurulmuştur. Burada tıba çok önem verilmiştir. Bu okulda yetişen iki ünlü hekim Lekapenos ve Iohannes Zacharias'tır. Bunlardan Iohannes Zacharias imparatorun baş hekimi olmuştur (Adivar, 1953. S. 38).

Planoudes Yüksekokulu ve Kütüphanesi:

Bu yüksek okul İmparator Michael Paleologos VIII tarafından 1267 yılında bir manastırda açılmıştır. Okula baş hoca Keşiş Planoudes'in namıyla "Planoudes Yüksekokulu" adı verilmiştir. Ayrıca bu yüksekokula Andronikos Üniversitesi'de denirdi. Mezunlar askerlik, hekimlik gibi değişik mesleklere görev yaparlardı. İmparatorluk kütüphanesi de okulun içine kurulmuştu ve buradan herkes yararlanabilirdi (Adivar, 1953. s.37). İmparator Michael Paleologos VIII kitap ve kütüphanelere önem vermiş ve toplattığı kitapları değişik şehirlerdeki kütüphanelere dağıtarak isteyen araştırmacılara ödünç vererek kitapların iare edilmesi usulünü koymuştur (Adivar, 1953. s.36).

Akametos Manastırı Okulu ve Kütüphanesi:

V. ve VI. Yüzyıllarda önemli bir rol üstlenmiş olan bu okulun kütüphanesinde dini eserlerin yanı sıra tıbbi eserler de bulunmaktaydı (Mutlu, 1959, s.39).

Ayasofya Kilisesindeki Patrikhane Yüksekokulu ve Kütüphanesi:

Bu okul Ayasofya Yüksekokulu'nun bulunduğu alanda kurulmuştu ve dersleri arasında tıp, gramer, matematik ve felsefe vardı. Bu nedenle kütüphanede tıbbi derslerle ilgili kitaplar da mevcuttu (Mutlu, 1959, s.40).

Patrikhane Yüksekokulu ve Kütüphanesi:

Bu okulun ders programları ile üniversitelerin ders programları arasında büyük bir fark yoktu. Bu okulda matematik, felsefe ve eski edebiyat dersi yanında tıp ve fizyoloji dersleri de verilerek Hippokrates ve Galenus'un eserlerini de anlatırdı. Hocalar Pantacrator Manastırında İmparatoriçe İrene tarafından açılan hastanede önemli dersler de girerlerdi (Adivar, 1953. s.49). Bu nedenle okulun kütüphanesinde de tıp kitapları olabileceği tahmin edilmektedir.

Manastır Yüksekokulları ve Kütüphaneleri:

Papaz yetiştirilen bu okulların kütüphanelerinde dini kitapların yanı sıra dünyevi ilimlerden tıp ve gramere dair kitaplar vardı (Adivar, 1953. s.51).

İmparator Manuel II Yüksekokul ve Kütüphanesi:

Okul "Katholikan Mouseion" denilen bir hastanenin içinde kurulmuştu. Bu yüksekokulun bir hastanede açılması tıbbı verilen önemi göstermekteydi. Bizans'ın son üniversitesi olan okulun kütüphanesinde meşhur Dioscurides'in Nebatat (Kitab-i Hasayış) adlı eseri vardı. Bu okulun zengin kütüphanesi profesörlerin emrine verilmişti (Mutlu, 1959, s.42).

Photios'un Kütüphanesi:

Zengin bir kütüphanesi olan Photios Bardas Okulunda felsefe, tıp, gramer ve tabii ilimler dersi verirdi. Bu kütüphaneden Photios'un arkadaşları da yararlanırdı. Ayrıca Photios "Binlerce Kitap" denilen muazzam bibliyografya hazırlamıştır. (Adivar, 1953. S.23). Çok zengin olan bu kütüphanede tıp kitapları da olabilir.

İslam Dünyasında Tıp Kütüphaneleri

İslam'ın doğuşundan önce Araplar kayda değer yazılı edebiyata sahip olamamışlardır. O zaman menkıbeler, şiirler ve yegâne tarih şekli olan şecereler nesilden nesile, ağızdan ağıza naklediliyordu (Padover, 1988, s.510).

İslam'ın doğuşundan sonra yapılan camiler, hem toplanma yeri, hem ibadet hem de eğitim binası olarak kullanılırdı. Camilerde hoca bir sütun önünde ya da bir köşede öğrencileri etrafına toplar ders verirdi. Bu şekilde yapılan eğitime "halka okulu" denirdi. Camilerdeki eğitim dini olmakla beraber, diğer konular da ele alınır, öğrenciler genellikle gençlerden teşekkül eder, fakat arzu eden herhangi bir kimse

halkaya katılarak ders dinleyebilirdi (Kuran, 1969, s.1). Camilerde hem halkın yararlanması için, hem buradaki görevli âlimlerin hem de öğrencilerin faydalanmaları için birer kitaplık da kurulurdu ve kitaplar bağış yolu ile temin edilirdi (Gündüz, 1975, s.99). Bu kütüphanelerin koleksiyonlarında Kur'an ve hadis sayfalarından başka bir eser yer almamış olmalıdır (İslam Ansiklopedisi c: 27 s. 11).

İslam dünyasında gittikçe gelişen kitap sevgisi, ilme duyulan hayranlık camilerde yapılan eğitimin ve camilerde kurulan kütüphanelerin cami dışına taşmasına neden olmuştur. Ayrıca camilerde ders grupları ve bölümlerin artması, hem ders hem de ibadetin beraberce yürütülemez olmasına, eğitimde ve ibadette bir takım aksaklıkların oluşmasına neden olmuştur. Ders programlarının genişlemesi, artan İslami ilimlerin belli bir düzen içinde öğretilmesi gerekince ibadet yerleri dışında, öğretim yapmak için camilerin yanında medrese denilen ayrı binalar yapılmaya başlandı (Bilge, 1974, s.3).

Medreseler ve Tıp Kütüphaneleri

Medrese, içinde dini dersler okutulan yer; ders görülen, talebenin içinde yatıp kalktıkları bina anlamına gelir (Develioğlu, 1978, s.715). İslam'ın ilk devirlerinde öğretim camilerde yapılırdı. Medreselerin yapılmasından sonra öğretim medreselerde yapılmaya başlandı. Ancak medrese öğretimi ana hatları itibariyle cami okullarında yapılan öğretimden farklı değildi. Her ikisinde de ders konuları hemen hemen aynıydı, kütüphane vardı ve öğrencilere yatıp kalkacakları bir yer sağlanırdı. Fakat medrese öğretimi cami öğretimine nazaran daha standart, daha sistemli ve daha koordine edilmiş bir öğretimdi. Medresede verilen değişik dersler bir müfredat programı içinde verilirdi (Kuran, 1969, s.1).

- İslam dünyasında medrese teşkilatının kuruluş ve gelişmesinde en büyük pay Büyük Selçuklu Türklerine aittir. Medreselerin geniş anlamda devlet eliyle kurulması, eğitimin parasız olması ve medrese teşkilatının en küçük ayrıntılara kadar tespiti Selçukluların eseridir. Selçuklular döneminde Nizamiye Medreseleri adıyla kurulan umumi medreselerin yanında, ihtisas eğitimi yapan medreseler de kuruldu. Bunlar hizmet ve amaçları bakımından üçe ayrılır:

- Dar-ül hadis medreseleri: Hadis-i şeriflerin tedris ve tetkikine tahsis edilen medreseler.

- Dar-ül kurra medreseleri: Kura'n-ı Kerim ile alakalı ilimlerin öğretildiği medreseler.
- Dar-üt tıb medreseleri: Tıp eğitimi ve hasta tedavisinin birlikte yapıldığı medreseler.

Büyük Selçuklular döneminde tıp, matematik ve astronomi eğitim ve öğretimi ilk olarak kurumlaşmış ve vezir Nizam-ül Mülk tarafından "medrese" adı ile okullar inşa ettirilip eğitim sistemleştirilmiştir (Şehsuvaroğlu, 1987, s.15). Böylece medreseler zamanla birer üniversite durumuna gelmiştir. Medreselerde görevli âlimlerin ve öğretim gören öğrencilerin faydalanmaları için, her medresenin yanına bir kütüphane veya medrese binasının içindeki bir bölüme kitaplık yapılması gelenek haline gelmiştir.

İslam dünyasında medreseler ve kütüphaneler hayırsever kişiler tarafından yapılırdı. Bu anlayış İslam ülkelerinde vakıf sisteminin gelişmesine neden olmuştur. Böylece İslam'da vakıf sisteminde, eğitim-öğretim hizmetlerinin doğması ve yaygın hale gelmesi sağlanmıştır (Gündüz, 1975, s.110).

Medreselerde İslami ilimler yanında pozitif bilimlere de yer verilerek tıp, astronomi, matematik dersleri okutulurdu. İlk Nizamiye Medresesi Nişapur'da inşa edilmişti. Fakat Nizam-ül Mülk adına inşa edilen medreselerin en ünlüsü Bağdat'taki Nizamiye Medresesidir (Cantay, 1992, s.3). Halife Sarayının yanında 1065 yılında yapımına başlanan ve 1067 yılında tamamlanan medresenin bir bölümünde Dar'ül Kütüb diye adlandırılan bir kütüphane vardı ve burada bir kütüphaneci görevli idi (İslam Ansiklopedisi, c.27, s.19).

İslam yazarları genellikle Selçuklu Sultanları Alp Arslan ve Melikşah'ın ünlü veziri Nizam-ül Mülk'ü medresenin kurucusu olarak kabul ederler. Fakat bugün, İslam dünyasında özel vakfiyelerle kurulup devlet tarafından yardım gören medreselerin Nizam-ül Mülk'ten önce mevcut olduğunu biliyoruz. Gazneli Sultan Mahmud zamanında Nişapur'da dört medrese vardı ve Mahmud, Gazne şehrinde yüksek eğitim yapan bir okul kurmuştu. Mahmud'un oğlu ve halefi I. Mes'ud da pek çok medrese inşa ettirmiştir. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in de Nişapur'da 1046 tarihinde bir medrese yaptırdığı bilinmektedir (Kuran, 1969, s.5).

Ortaçağda kurulan İslam medreselerin bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

- Beyhakiye Medresesi: Nişabur'da vezir ve tarihçi Eb'ul Fazl Muhammed bin Hüseyin El-Beyhaki (996–1077) tarafından kurulmuştur.
- Nizamiye Medreseleri: Selçuklu Veziri Nizam El-Mülk tarafından 1066 yılında Bağdat'ta ve sonra da Nişabur, Belh, Herat, İsfahan, Merv, Basra ve Musul'da kurulan medreselerdir.
- Faziliye Medresesi: Mısır'ın Kahire şehrinde kurulan medresenin kütüphanesinde 10.000 cilt kitap vardı.
- Mustansırıyye Medresesi: Halife Mustansır-Billah tarafından Bağdat'ta 1234 yılında kurulmuştur. Halife bu medresede oluşturduğu kütüphaneye kendi özel kütüphanesinden seçtiği 290 deve yükü kitap göndermiştir. Kütüphanede 80.000 cildin üzerinde kitap vardı ve bir kütüphaneci ve iki yardımcısı görev yapıyordu (İslam Ansiklopedisi, cilt. 27, s. 13).
- Şam Medresesi: Sultan Nusreddin Zengi tarafından 1154'te Şam'da kurulmuştur (Gündüz, 1975, s.112).

Dar-üş şifalar (Hastaneler) ve Tıp Kütüphaneleri

Dar-üş-şifa, İslam dünyasında klasik hastanelerin genel adıdır. Dar-üş-şifalara, Müslüman İspanya'da malastan / marastan, Mısır'da murustan, Mağrib'de morstan / mestran, Orta Asya Müslümanları dar-ül-merza, Selçuklular dar-ül-afiye / dar-üş-şifa, Osmanlılar ise dar-üs-sihha, şifahane, bimarhane ve tımarhane kelimeleri kullanılmıştır. XIX. Yüzyıldan itibaren de özellikle Avrupa'daki gibi modern sağlık kuruluşlarının tesisleriyle buralara hastane denilmiştir (İslam Ansiklopedisi. Cilt:6, s.163). Dar-üş-şifalar nasıl adlandırılırsa adlandırılısın buralarda iki ana işlev gerçekleştirilmektedir. Halk sağlığına hizmet ve tıp eğitimi (Cantay, 1992, s.2)

İslam dünyasında medreselerle birlikte veya medreselerden ayrı olarak inşa edilen ve dar-üş-şifa (hastane) denilen kurumlarda, hem tıp eğitimi yapılır, hem de hastalar tedavi edilirdi. Tıp medresesinde teorik eğitim alan öğrenciler pratik uygulamalarını da dar-üş-şifalarda yaparlardı.

İslam dünyasında dar-üş-şifaların ilk örneği 707 yılında Emevi Halifelerinden Velid b. Abdülmelik'in Şam'da kurduğu dar-üş-şifa olduğu kabul edilmektedir. Tam teşkilatlı ilk İslam hastanesi Abbasiler devrinde yaklaşık 800 yılında Harun er-Reşid

tarafından Bağdat'ta kurulmuştur. Bu hastane İran'daki Cündişapur Tıp Okulu ve hastanesinin bir benzeridir (İslam Ansiklopedisi, c.6, s.164). X. Yüzyılda İslam dünyasında kurulan en ünlü hastane Bağdat'ta Büveyhi Emiri Adudüdevle'nin 981 yılında yaptırdığı Bimaristan-ı Adudi'dir. Selçuklular zamanına kadar hizmet veren bu hastane, Selçuklu Sultanı Sultan Tuğrul tarafından onarılarak yeniden düzenlenmiş ve yoğun bir şekilde tıp eğitimine başlanarak o dönemin en ünlü ve en büyük tıp merkezi durumuna getirilmiştir (İslam Ansiklopedisi. Cilt:6, s.165). İslam dünyasında kurulan bazı dar-üş-şifaları şöyle sıralayabiliriz:

- Eyyubi Dar-üş-şifası: Selahaddin Eyyubi tarafından 1187 yılında Mısır'da Akka'da kurulmuştur.
- Kaymeri Maristanı: Şam'da 1248 yılında kurulmuştur.
- Kalavun Maristanı: Mısır Memlûk Sultanı Seyfeddin Kalavun tarafından 1384 yılında kurulmuştur. Teori ve pratiğe dayalı tıp eğitimi yapılan bu hastanede İbnü'n-Nefis'in bağısladığı kitapları da ihtiva eden büyük bir kütüphanesi vardı (İslam Ansiklopedisi. cilt:6, s.170).
- Ergun Kamili Maristanı: Halep'te 1354 yılında kurulmuştur.
- Kutluğ Türkan Hastanesi: İran'da Kerman'da 1271–1281 yıllarında kurulmuştur (Şehsuvaroğlu, 1984, s.16).
- Anadolu'da kurulan Selçuklu dar-üş-şifalarını ise şöyle sıralayabiliriz:
- Mardin - Eminateddin Dar-üş-şifası: 1108–1109 tarihinde yapılmıştır.
- Kayseri - Gevher Nesibe Dar-üş-şifası ve Medresesi: 1205–1206 tarihinde yapılmıştır.
- Sivas - I. İzzeddin Kaykavus Dar-üş-şifası: 1217-1218 tarihinde yapılmıştır.
- Divriği - Turan Melik Dar-üş-şifası: 1228–1229 tarihinde yapılmıştır.
- Çankırı - Cemaleddin Ferruh Dar-üş-şifası: 1235 tarihinde yapılmıştır.
- Aksaray - Dar-üş-şifası: XIII. Yüzyılın ilk yarısında yapılmıştır.
- Kastamonu - Pervaneoğlu Ali Dar-üş-şifası: 1272-1273 tarihinde yapılmıştır.
- Tokat - Muineddin Pervane Dar-üş-şifası: XIII. Yüzyılın son çeyreğinde yapılmıştır.

- Amasya - Anber bin Abdullah Dar-üş-şifası: 1308–1309 tarihinde yapılmıştır (Cantay, 1992, s.15).

Medrese ve hastane (dar-üş-şifa) kütüphanelerinden başka İslam dünyasında Emeviler döneminde ulemaya ve talebeye açık ilk kütüphanenin Muaviye b. Ebu Süfyan zamanında (661–680) Şam'da bir nevi araştırma merkezi olan Beyt-ül Hikme'de kurulduğu belirtilmektedir. Bu kütüphanede hadis, tarih ve biyografyaya dair bazı kitaplarla bu kitapların muhafazası için görevliler bulunmakta idi (İslam Ansiklopedisi, c. 27 s.11).

İslam dünyasında ilk genel kütüphane, hayatını Yunan bilimlerinin ve bilhassa tıp, astroloji ve kimyanın öğrenilmesine adayan Halid bin Yezid bin Muaviye tarafından kurulmuştur (Ötüken, 1947, s.20). Bu kütüphaneden isteyen herkes yararlanabiliyordu.

İslam dünyasının ilk büyük kütüphanesi Halife El-Mem'un (813-833) zamanında Bağdat'ta kurulan ve Beyt-ül Hikme (Bilgelik Evi) denen kütüphanedir (Şehsuvaroğlu, 1978, s.3). Halife El Mem'un Yunan, Süryani ve İran eserlerini Arapçaya çevirterek kütüphanesine koyardı. Eserler arasında Hipokrat ve Calinus'un tıp eserleri de bulunmaktadır. Bu eserleri çevirenler arasında Araplaşmış bir İranlı olan Razi de vardı. Razi İslam dünyasının en büyük hekimi ve iki yüzden fazla kitabın yazarı idi (Padover, 1988, s. 512).

Ünlü tıp âlimi El-Mübeşir İbn Fatik'in tıp konusunda özel bir kütüphanesi vardı. Bu kütüphanede çok güzel kitaplar olduğu ve İbn Fatik'in bütün zamanını burada geçirdiği bilinmektedir (Gündüz, 1975, s.101).

Hekim ve filozof İbni Sina'nın büyük bir özel kütüphanesi vardı. Bu kütüphanede kendisinin yazdığı söylenen 200 eser de yer alırdı.

İran Sultanı Nuh İbn Mansur'un Sarayında büyük bir kütüphanesi bulunuyordu. İbni Sina bu kütüphaneye davetli olarak gittiğini ve burada birçok eserin olduğunu ve aradığı her eseri bulduğunu belirtir. Sultan Nuh İbn Mansur, değerli bir ilim adamı olan İbn Abdad'ı kendisine vezir yapmak istediği zaman, İbn Abdad bu teklifi kitaplarının taşınması için 400 deveye ihtiyaç duyduğundan geri çevirmiştir (Padover, 1988, s.515).

Kuzey Afrika yahut Mısır Müslümanlar tarafından fethedildiği zaman Müslüman orduları buradaki ünlü İskenderiye Kütüphanesine karışmamışlardır.

İskenderiye, Arap istilasından sonra bile Hıristiyan öğretmenlerin her türlü engellemelerine rağmen felsefe, tıp ve matematikte Helenistik araştırmaların Kuzey Afrika'daki merkezi olarak kullanılmıştır (Padover, 198, s.518).

Kahire'deki ilk kütüphane Fatimi Halifesi El Aziz (975–996) tarafından 998 yılında Bilgi Evi'nin yanında kurulmuştu. Bu okul kütüphanesinin muhtemel 100.000 (bazılarına göre 600.000) adet ciltli kitabı vardı. Bu kitapların 2400'ü Kur'an-ı Kerim, diğerleri ise hukuk, gramer, belagat, tarih, biyografi, astronomi ve kimyaya aitti. Bu koleksiyonun büyük bir kısmı Halife El Hekim bi-Emrillah tarafından 1004 yılında kurulan ve içinde nadir eserler bulunan ve mübalağalı olarak 1.600.000 cilt eseri ihtiva eden Dar'ül-ilm veya Beyt'ül-Hikme'de toplanmıştı. Beyt'ül-Hikme (Bilgelik Evi) 1004 yılında açıldı ve öğrenciler oraya yerleştiler. Kitaplar, garnizon haline getirilmiş kalelerin (Fatimi Halifelerinin ikametgâhları) kütüphanelerinden getirildi ve halkın yararlanılmasına sunuldu. Âlimler, Kur'an, astronomi, gramer, lugat ve tıp üzerinde tetkikat yaptılar (Padover, 1988, s.519).

Kahire'de Bilgelik Evi'nden başka tıp kitabı içeren diğer bir kütüphanede ise, XI. Yüzyıl Fatimi Emiri Mahmüdüdevle İbn Fatik tarafından kurulan tıp, matematik ve felsefe kitapları da bulunmaktadır (Padover, 1988, s.521).

Şair-hekim El Muarrife ait olan Kahire'deki diğer bir kütüphanede ise tıp dahil ilmin her konusunda binlerce cilt kitap yer almaktadır (Padover, 1988, s.522).

İslam orduları 711'de İspanya'yı fethettikten sonra, burada ilmi teşvik ederek okullar ve medreseler kurdular. Okul programları dini bilgilerin yanı sıra gramer, şiir, tarih, hukuk, felsefe ve doğa bilimlerini kapsıyordu. İspanya'nın bütün önemli şehirlerinde 70'e yakın kütüphane kurdular. Bunlardan en büyüğü Halife II. Hakem tarafından Kurtuba'da kurulan Saray Kütüphanesidir. Bu kütüphanede 400.000 ile 600.000 arasında eser ve eserlerin adlarından oluşan kırk dört ciltlik bir katalog vardır (Padover, 1988, s.524).

İslam kütüphanelerinin yönetim ve denetimi genellikle ünlü bilginler tarafından yapılmıştır. Bunlar arasında ünlü hekim İbni Sina, Al-Harizmi, Ebu'l Hasan Ali bin Muhammed eş-Şabusti, filozof ve yazar İbni Miskeveyh, ünlü tarihçi İbn'es Sai ve İbn el-Fuvati'yi sayabiliriz.

Vakıf kütüphanelerin her türlü yönetim ve hizmetlerine ait kurallar vakfiye denilen yönetmeliklerle belirlenmişti. Kütüphaneler için kitap sağlama yolları ise;

satın alma veya yazdırma, bizzat yazmak veya kopya etmek ve bağış şeklinde olurdu. Kitaplar kataloglanır, ciltlenir ve hasarlı olan kitaplar tamir ettirilirdi.

Kitaplardan hem kütüphane içerisinde hem de kütüphane dışına ödünç alma şeklinde faydalanma imkânı vardı. Değerli yazmalar belirli bir bölümde tutularak bundan yararlanmak isteyenlere özel izinle verilirdi.

Osmanlı İmparatorluğunda Tıp Kütüphaneleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal hizmetler hayır sahipleri tarafından kurulan hayır kuruluşları (vakıflar) yardımı ile yürütülürdü. Bu vakıflar arasında külliyeler, medreseler, dar-üş-şifalar, camileri tekkeler, vb. vardı. İnşa edilen bu hayır kuruluşlarının devamlılığını sağlamak için vakıflar kurulmuş ve bu vakıfların yönetilmesi içinde de vakfiyeler düzenlenmiştir. Bu kuruluşların inşa edildikleri yöre halkı ile ilişkileri sadece dini olmamış, ticari, eğitsel ve sosyal yardım anlayışı ile iç içe sürdürülmüştür. Örneğin külliye yapılarında tabhane (yolcular için yatacak yer), han (kervansaray), dükkânlar ve arasta ticari hayatla ilgili olarak yer alırken, camiye cemaat sağlanmış, medrese, mektep, kütüphane yapıları, çevre halkının özellikle çocukları için birer eğitim merkezi olmuştur. Bazı külliyelerde tıp medresesi üniversite düzeyinde hekim yetiştirirken, dar-üş-şifa yapıları hem sağlık hem de tıp öğretimi yapılan eğitsel kurumlar olarak halka hizmet sunmuştur (Cantay, 2002, s.3-4). Medreselerde, dar-üş-şifalarda ve camilerde âlimlerin ve öğrencilerin, mahallelerde mahalle halkının kitap ihtiyacını karşılamak için yapılmış kütüphaneler de vardı. Bu nedenle Osmanlı devrinde Türk kütüphaneleri karşımıza bir vakıf kuruluşu olarak çıkmaktadır (Erünsal, 1991, s.XIII).

Osmanlı İmparatorluğu'nda tıp eğitimi, İslam tıp eğitimine paralel olarak medrese ve dar-üş-şifalarda yapılırdı. Tıp eğitim ve öğretimi medreselerde veya dar-üş-şifalarda teorik olarak yapıldıktan sonra dar-üş-şifalarda (hastanelerde) pratik uygulaması yapılırdı. Medrese ve dar-üş-şifalarda ders veren hocaların ve öğrencilerin yararlanmaları için de kütüphaneler kurulurdu. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nda tıp kütüphanelerinin başlangıcını, medrese ve dar-üş-şifalarda kurulan kütüphaneler oluştururdu. Bu kütüphanelerden bazıları halk kütüphaneleri gibi halka da hizmet verirdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş devrindeki kütüphanelerin ortak özelliği, küçük bir koleksiyona sahip olmaları, bu koleksiyonların korunmaları için tayin

edilen görevliye düşük bir ücret verilmesi ve genellikle bu işin kütüphanenin kurulduğu hayır kurumunda çalışan kimseler tarafından yapılması, bazen de kütüphaneye hiçbir görevli tayin edilmemesidir (Erünsal, 1991, s.14).

Osmanlı Medreseleri ve Tıp Kütüphaneleri

İshak Bey Medresesi Tıp Kütüphanesi:

Osmanlı İmparatorluğu'nda tıp kitaplarının bulunduğu ilk kütüphanenin, II. Murad döneminde Serhad Beyi İsa Bey'in babası İshak Bey tarafından 1446'da Üsküp'teki medresede kurulmuş olduğu belirlenmiştir. Bu kütüphanede tefsir, hadis ve fıkıh gibi dini ilimlerin yanında bazı edebiyat ve tıp kitaplarını da kapsayan 300'den fazla eser vardı ve bir kütüphaneci görevli idi (Erünsal, 1991, s.23).

Fatih Medresesi Tıp Kütüphanesi:

Osmanlı İmparatorluğu'nda tıp eğitimi veren kurumların ilki, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethettikten sonra, Fatih'te 1462 yılında temeli atılan ve 1470 yılında yapımı tamamlanan Fatih Külliyesidir. Fatih Sultan Mehmet bu külliye cami ve yanında ilkokul, tetimme (lise) ve sahn (fakülte) olarak toplam 16 medrese, imaret, tabhane, aşhane, dar-üş-şifa, hamam ve kütüphane yaptırmıştır. Bu külliye orta ve lise tahsilini tamamlayan öğrencilerden birçoğu yüksek eğitimin farklı dallarına ayrılırken bazıları da tıp tahsiline başladılar. Bu öğrenciler Fatih Dar-üş-şifasında pratik olarak yetiştikleri gibi oradaki hekimlerin nazari bilgilerinin yanı sıra gerekirse kütüphanedeki Arapça, Farsça veya Türkçe tıp klasiklerinden de yararlanırlardı (Şehsuvaroğlu, 1959, s.736). Tıp eğitiminin de yapıldığı bu külliye ki caminin kütüphanesinde birçoğu şerri ve dini ilimlere bir kısmı da felsefe ve tıbbı ait olmak üzere 5514 eser vardı (Cunbur, 1955, s.14).

Süleymaniye Medresesi Tıp Kütüphanesi:

Osmanlı İmparatorluğu'nda tıp fakültesi açılana kadar tıp eğitimi verilen Süleymaniye Külliyesi, Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1555 yılında kurulmuştur. Bu külliye darü'l hadis, tıp, tabiiye, riyaziye vs. dini, hukuki ve edebi eğitimi yapmak için altı medrese ile hastane, imaret, tabhane, hamam, kütüphane vardı (Uzunçarşılı, 1988, s.34). Buradaki altı medresenin birisinde tıp eğitimi yapılırdı. Devletin genişleyen sınırları içinde matematik, tıp, biyoloji gibi müspet bilimlere ihtiyaç göz önünde tutularak bu medrese kurulmuştu (Kahya, 1997, s.3).

Süleymaniye Külliyesi devri için çok modern bir dar-üş-şifa idi ve külliyenin diğer medreseleri arasında müstakil bir tıp medresesi vardı (Şehsuvaroğlu, 1959, s.736).

Burada görevli âlimlerin ve tıp eğitimi gören öğrencilerin kitap ihtiyaçlarını göz önüne alarak Süleymaniye Camiinin ibadete açılışından birkaç sene sonra, buradaki kütüphaneye bazı eserler gönderilmeye başlanmıştır. Böylece Süleymaniye Kütüphanesinin temelini bu tarihlerde atıldığı söylenebilir (Erünsal, 1991, s.45).

Tıphane-i Amire ve Cerrahane-i Amire Okulu Kütüphanesi:

Sultan Mahmud II (1808–1839) devrinde oluşturulan yeni orduya (Asakir-i Mansure-i Muhammediye) hekim yetiştirmek için, 14 Mart 1827 günü Tıphane-i Amire ve Cerrahane-i Amire kuruldu (Şehsuvaroğlu, 1959, s.740). Tıphane-i Amire 1827'den 1836'ya kadar Şehzadebaşı'ndaki Tulumbacıbaşı Konağında gündüz eğitimi yapıyordu. 1836 yılında Sarayburnu'ndaki Askeri Kışla'ya (Otlukçu Kışlası'na) taşındı. Tıbbiye, 1839'da Galatasaray'ya taşındığı zaman Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane adını aldı.

1867 yılında Türkçe tıp eğitimi yapan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (Sivil Tıp Mektebi) açıldı. 1894 yılında Sultan II. Abdülhamit'in emriyle Haydarpaşa'daki Tıbbiye Binası inşa edilmeye başlandı. Bu görkemli binaya 6 Kasım 1903'te ta önce Askeri Tıbbiye sonrada Sivil Tıbbiye taşındı ve 1909 yılında iki mektep birleştirilerek Darülfünun Tıp Fakültesi kuruldu.

Osmanlı Dar-üş-şifaları ve Kütüphaneleri

Anadolu'da XII. Yüzyılda varlığını kaynaklardan öğrendiğimiz, fakat XIII. Yüzyıldan sonra örneklerini bulduğumuz dar-üş-şifaları; mimarlık, sanat ve tıp tarihinde sağladıkları üstün sosyal yardım ve eğitim anlayışının mirasları olarak tanımaktayız (Cantay, 1992, s.21). Anadolu Selçuklu döneminde tıp teorik ve pratik eğitiminin hastaya hizmet paralelinde sürdürüldüğü dar-üş-şifa yapılarındaki bu anlayış, Osmanlı dönemi dar-üş-şifalarında da aynen devam ettirilerek daha da geliştirilmiştir (Cantay, 1992, s. 29). Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan dar-üş-şifaları ise şöyle sıralayabiliriz (Cantay, 1992, s.15-16):

<u>Adı</u>	<u>Kurulduğu Yer</u>	<u>Kuruluş Tarihi</u>
Yıldırım Dar-üş-şifası	Bursa	M. 1400
Fatih Dar-üş-şifası	İstanbul	M. 1470
II. Bayezid Dar-üş-şifası	Edirne	M. 1484-1485
Hafsa Sultan Dar-üş-şifası	Manisa	M. 1539
Haseki Sultan Dar-üş-şifası	İstanbul	M. 1550
Süleymaniye Dar-üş-şifası	İstanbul	M. 1553-1559
Atik Valide Dar-üş-şifası	İstanbul	M. 1582
Sultan Ahmet Dar-üş-şifası	İstanbul	M. 1609-1617

Kaynakça

- Adivar, A.A. (1953). *Bizans'da yüksek mektebler*. İstanbul. (Tarih Dergisi Cilt: V. Sayı: 8'den ayrı basım).
- Alkan, N. (2003). Günümüzde tıp ve sağlık bilimleri kütüphaneciliği. *Elektronik Gelişmeler Işığında Araştırma Kütüphaneleri Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Artukoğlu, A., Kaplan, A. ve Yılmaz, A. (2002). Tıbbi dokümantasyon. *Bilim ve Teknik Dergisi*, Haziran (14).
- Bilge, M.L. (1974). *İlk İslam medreseleri*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü.
- Bilgin, N. (2004). *Felsefeden ekonomiye Antik Yunan dünyası*. (Yay. Haz. N. Başgelen). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Birchette, K.P. (1973). The History of medical libraries from 2000 B.C. to 1900 A.D. *Bulletin of the Medical Library Association*, 61(3).
- Blanck, H. (2000). *Antikçağ'da kitap*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Cantay, G. (1992). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dar-üş-şifaları*. Ankara.
- Cantay, G. (2002). *Osmanlı külliyelerinin kuruluşu*. Ankara.

- Cunbur, M. (1957). Fatih devri kütüphaneleri ve kütüphaneciliği. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 6, (4).
- Cunbur, M. (1966). Tarihimizde Anadolu'da kütüphane kurma çalışmaları. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 15, (3).
- Cunbur, M. (1963). Türk kütüphaneciliğinin tarihi kökleri. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 12, (3-4).
- Develioğlu, F. (1978). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara.
- Erdemir, A.D. (1994). *Tıp tarihi ve deontoloji dersleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Erünsal, İ.E. (1991). *Türk kütüphaneleri tarihi II*. Ankara.
- Gündüz, M. (1975). İslam'da kitap sevgisi ve ilk kütüphane. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XXIV(2).
- Hammurabi Yasaları*. (2002, 6 Agustos). Hukuk Devleti web sitesinden erişildi: <http://www.hukukdevleti.com/print.php?sid=24>
- Harimi, B.T. (1931). *Tarihi medeniyatte kütüphaneler*. Balıkesir.
- İslam Ansiklopedisi. (2003). Cilt:6. İstanbul.
- İslam Ansiklopedisi. (2003). Cilt:27. İstanbul.
- Karatay, F.E. (1968). Kütüphane: Tarihi, menşei, hülasa-i tarihiyesi. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XVII(1): 15-23.
- Koroğlu, K. (t.y.). *Yeni Asur Krallığı*. <http://fef.marmara.edu.tr/tarih/koroglu/Assur.htm> adresinden erişildi.
- Kramer, S.N. (1999). *Tarih Sümer'de başlar*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Kuran, A. (1969). *Anadolu medreseleri*. I. Cilt. Ankara.
- Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedisi (1973). Cilt: 8
- Mutlu, İ. (1959). Bizans devri kütüphaneleri. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 8, (1):33-45.
- Müslüman Türklerde Medrese*. Türk Tarihi web sitesinden erişildi: <http://www.dallog.com/kurumlar/medrese.htm>

ODLIS: Online Dictionary for Library and Information Science. 1 Eylül 2004 tarihinde <http://www.wcsu.ctstateu.edu/library/odlis.html#medicallib> adresinden erişildi.

Ötüken, A. (1947). *Bibliyotekçinin el kitabı*, Ankara.

Özdemir, F. (1959). Eski devirden zamanımıza kadar kütüphaneler. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 8, (3-4): 34-39.

Padover, S. K. (1988). İslam kütüphaneleri. Çevirenler: Osman Ersoy, Özer Soysal. *Kütüphaneciliğimizde 40. yıl*. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.

Serdaroğlu, Ü. (2002). *Eskiçağ'da tıp*. İstanbul: Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.

Şehsuvaroğlu, B.N. (1978). Tarihte ve bizde kütüphane. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 26, (1): 1-9.

Şehsuvaroğlu, B.N. (1984). *Türk tıp tarihi*. Bursa.

Şehsuvaroğlu, B.N. (1959). Türkiye'de tıp öğretimi. *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 22, (2).

Şenalp, L. (1957). Eski çağlarda kütüphaneler. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 9, (1-2): 40-43.

Tarlan, M. (2004). *Türkiye'de akademik tıp kütüphanelerinde kullanılan elektronik kaynakların analizi*. İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.

Temel Britanica. (1993). Cilt: 12.

Tengilimoğlu, D. ve Nilgün, Ç. (2003). *Yönetici ve tıp sekreterliği*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Tunay, M. (1970). Bergama kütüphanesi. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XIX(4): 110-112.

Yıldız, N. (2003). *Antikçağ Kütüphaneleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.